

ESKİ TÜRK YAZITLARINDA GEÇEN opul- SÖZCÜĞÜNÜN ETİMOLOJİSİ VE SÖZCÜĞE YENİ BİR ANLAMLANDIRMA ÖNERİSİ

Süleyman Hilmi KIZILDAĞ*

Öz: Etimoloji incelemeleri temelde, kök sözcüklerin belirlenip o kökle ilişkili olan türemiş sözcüklerin ortaya çıkarılmasında dil bilimi çalışmalarına katkı sağlamaktadır. Bunun yanında sözcüklerin aslî anlamlarının ve zamanla kazandıkları farklı anlamların belirlenmesinde de yardımcı olmaktadır. Bu yönüyle etimoloji çalışmaları, tarihî metinlerde geçen sözcüklerin doğru okunup anlamlandırılmasında önem arz etmektedir. Eski Türk yazıtlarında geçen opul- sözcüğü üzerine Türkologlar tarafından daha önce farklı biçimlerde anlamlandırmalar yapılmış ve sözcüğün etimolojisi hakkında görüşler belirtilmiştir. Bu çalışmada sözcük üzerine, daha önce belirtilen görüşler değerlendirilmiş ve farklı bir etimolojik görüş öne sürme amacı güdülmüştür. Öne sürülen bu düşünce, tarihî Türk dili ve çağdaş Türk dili metinlerinde bulunan bazı sözcüklerle opul- sözcüğü ilişkilendirilerek desteklenmeye çalışılmıştır. İnceleme neticesinde sözcüğe ve sözcüğün geçtiği Küli Çor yazıtı 23 ile Öruk/Oruk yazıtı 1. satıra yeni bir anlamlandırma önerisinde bulunulmuştur. Çalışmada opul- sözcüğünün op- eylem kökünden türediği ve “kırılmak, alt-üst edilmek, bozulmak, tahrip olunmak, dağılmak” anlamlarını karşıladığı savunulmuştur.

Anahtar Sözcükler: Eski Türk Yazıtları, opul-, opulu kirip, op- eylemi, Küli Çor Yazıtı, Öruk/Oruk Yazıtı.

Etymology of the Word opul- in Old Turkic Inscriptions and a New Meaning Proposal for the Word

Abstract: Etymological studies basically contribute to linguistics studies by determining the root words and revealing the derived words related to that root. In addition, it also helps in determining the original meanings of words and the different meanings they have acquired over time. In this context, etymology studies are important in correctly reading and interpreting the transition in historical texts. Turkologists have previously interpreted the word opul- in old Turkic inscriptions in different ways and expressed their opinions about the etymology of the word. In this study, the previously mentioned views on the word were evaluated and the aim was to put forward a different etymological view. This idea has been tried to be supported by associating the word opul- with some words found in historical Turkic language and contemporary Turkic language texts. As a result of the examination, a new meaning was proposed for the word and the Küli Çor inscription 23 and Öruk/Oruk inscription line 1, where the word is mentioned. In the study, it was argued that the word opul- derives from the root of op- verb and means “to break, to be turned upside down, to deteriorate, to be destroyed, to disintegrate”.

* Öğr. Gör. Dr., Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi, Ankara/Türkiye; University of World Economy and Diplomacy, Taşkent/Özbekistan, E-posta: shkizildag@gmail.com, ORCID: 0000-0003-4107-923X

Keywords: *Old Turkic Inscriptions, opul-, opulu kirip, op- verb, Küli Çor Inscription, Örük/Oruk Inscription.*

Giriş

Türklerin ilk yazılı belgeleri olan eski Türk yazıtları, Türk runik harfleri kullanılarak başta mezar taşları olmak üzere kayalara, türlü cisim ve eşyalara yazılmış metinlerdir. Bu metinler günümüzde Moğolistan, Tuva, Hakasya, Dağlık Altay, Kırgızistan, Kazakistan ve Çin Halk Cumhuriyeti'nde bulunmaktadır. Çoğunluğu II. Köktürk Kağanlığı döneminden kalan yazıtların sayıları ise yaklaşık beş yüz elli civarındadır. Yazıtların çoğu anıt mezar taşları olduğundan yazıtlarda genellikle ölen kişinin değeri, dünyada yaptıkları, bağlı bulunduğu siyasi topluluk için mücadeleleri, kendinden sonrakiler için öğütleri, devlet ile millete karşı hesap verme düşünceleri ve ölen kişiye duyulan özlem dile getirilmiştir. Hem millet tarihi hem de dil tarihi bakımından çok değerli olan bu yazıtların sayesinde, yazıldığı döneme dair bilimsel açıdan birçok bilgi ve değerlendirme ortaya çıkmaktadır. Elde edilen bilgilerin ve değerlendirmelerin sağlıklı olabilmesi için yazıtların doğru okunması ve anlamlandırılması önem teşkil etmektedir.

Eski Türk yazıtları üzerine, V. Thomsen tarafından ilk çözümlendiği 1893 yılından bugüne kadar okuma ve anlamlandırma çalışmaları sürekli yapılmış, yeni çalışmalar da yapılmaya devam etmektedir. Genel olarak bir yazıtın bütünüünün okunduğu, anlamlandırıldığı ve yazıt üzerine yeni fikirlerin ortaya atıldığı çalışmalar elbette önemlidir. Bunların yanında bir yazıtın yalnız bir bölümünün ayrıntılı biçimde ele alındığı veya bir sözcüğün etimolojik olarak incelendiği ve üzerine yeni düşüncelerin belirtildiği daha dar kapsamlı çalışmalar da en doğruya ulaşma noktasında çok önemlidir. Stachowski, *etimoloji* sözcüğünün Eski Yunanca *étimos* “gerçek” ve *lógos* “bilgi; mana” birleşmesinden oluştuğunu ve “gerçek anlam / gerçek anlam bilgisi” olarak açıklandığını belirtir. Demek ki bir sözcüğün etimolojisini incelerken Antik Yunanlılar, aslında sözcüğün gerçek yani aslı anlamını öğrenmek istiyorlardı (2011, s. 1). Birçok sözcüğün tarihi bir metinde veya günümüzde kullanıldığı fiilî anlamının yanında bir de aslı anlamı mevcuttur. Etimoloji araştırmalarıyla sözcüklerin aslı anlamlarına ulaşılabilir ve bu aslı anlamların ortaya çıkarılmasıyla, özellikle tarihî metinlerde geçen sözcükler üzerinden, tarihî döneme dair bilgiler daha doğru bir şekilde elde edilebilir.

Yukarıdaki düşünceler doğrultusunda bu makalede, eski Türk yazıtlarında geçen *opul-* sözcüğünün etimolojisi incelenmiş ve inceleme neticesinde sözcüğe, dolayısıyla da sözcüğün yazıtlarda geçtiği satırlara, yeni bir anlamlandırma önerisinde bulunulmuştur. Çalışmada öncelikle, sözcüğün geçtiği satırlar hakkında bilgiler verilecek, Türkologlar tarafından satırların okunmaları ve anlamlandırılmaları belirtilecektir. Ardından sözcük üzerine daha önce öne sürülmüş olan etimolojik görüşlere yer verilecek ve bu görüşler üzerine bazı değerlendirmelerde bulunulacaktır. Daha sonra sözcük üzerine, önceki düşüncelerden farklı olarak bir etimolojik görüş öne sürülecektir. Bu görüş, tarihî Türk dili metinlerinde bulunan örnek sözcüklerle ve çağdaş Türk dillerinde kullanılan bazı sözcüklerle ilişkilendirilerek desteklenmeye çalışılacaktır. Bu verilerin ışığında sözcük anlambilimsel ve biçimbilimsel açıdan incelenmiş olacaktır.

opul- sözcüğü Küli Çor yazıtı 23. satırda ve Barutçu Özönder'e göre bir de Örük/Oruk yazıtı 1. satırda geçmektedir. Moğolistan'daki yazıtlardan olan Küli Çor yazıtı, 1912 yılında W. Kotwicz tarafından Ulan Batur'un 200 km. güneybatısında İh-

Höşööt (Ikhe-Khushotu) denilen yerde bulunmuş ve bütünüyle ilk olarak Kotwicz-Samoyloviç tarafından 1928 yılında yayımlanmıştır. Yazıtta 30 satır bulunmakta olup 29. satır tamamen silik durumdadır. Küli Çor Yazıtı, hem satır sayısının çokluğu hem de yazıt sahibinin ilk aldığı ünvanndan ölümüne kadar olan yaşantısını ve mücadelelerini ayrıntısıyla ele alması bakımından önemlidir (Aydın, 2014, s. 32-33). Bu yazıtta *opul-*sözcüğü, yazıt kahramanının Karluklarla yapılan savaş sırasında ölümünün anlatıldığı 23. satırda, ölümle sonlanan eylemin niteliğini belirtir durumda bulunmaktadır. Yine Moğolistan'daki yazıtlardan olan ve varlığı 1984 yılında yerli halkın araştırmacılarla haber vermesiyle öğrenilen Örük/Oruk yazıtı, 1986 yılında L. Bold tarafından incelenmiştir. Örük veya Oruk adıyla anılan kaya üzerindeki bu yazıt, Tsagaannuur sumunu merkezinden 70-75 km uzaklıkta kuzeybatı yönünde, Rençinlhümbe sumunu II (Tarhan nuur) mevkii, Tengis ırmağı kıyısındadır. Yazıt, kayanın ortalarında (su seviyesinden yukarıya 3.5 m) iki ayrı yere (sol taraf 2, sağ taraf 2) toplam dört satır olarak yazılmıştır (Batulga, 2019, s. 87-88). Barutçu Özönder'e göre bir haber, bir tarih düşme yazıtı olan bu yazıtta *opul-* sözcüğü 1. satırda bulunmaktadır (2000, s. 122).

1. Sözcüğün Geçtiği Satırlar ve Türkologların Sözcüğü Anlamlandırmaları

Eski Türk yazıtlarında *opul-* sözcüğünün Küli Çor yazıtı 23. satırda tanıklanması hususunda Türkologlar hemfikirdir. Ancak *opul-* sözcüğünün Örük/Oruk yazıtı 1. satırda varlığı konusunda, Türkologlar arasında görüş ayrılıkları bulunmaktadır. Örük/Oruk yazıtı 1. satırdaki Barutçu Özönder'in *wp(u)lu (ä)rd(i)m* biçiminde okuduğu yeri Bold *oplayu ärdim*, Batulga ise *uran ärdämi* biçiminde okumuştur. Bu durumda, Örük/Oruk yazıtı 1. satırda *opul-* sözcüğünün varlığı şüpheli olmaktadır. Küli Çor yazıtı 23. ve Örük/Oruk yazıtı 1. satırın Türkologlar tarafından okunması ve anlamlandırılması aşağıdaki gibidir:

KÇ 23 _ _ _ _ *rüke : t... bu üd. : ölüği : ança ermiş erinç : yagıka yalınus :oplayu teğip : opulu kirip : özi kısğa kerğek boltı.*

“_ _ _ _ ölümü böyleymiş; düşmana yalnız hücum edip (etrafı) sarılıp (9) . . öldü.” (Orkun, 2011, s. 139).

(23) . . . рүкә... ölüки анча әрміс әрінч јағыка јалынус оплају тәгіп опулу кіріп өзі кысҗа кәргәк болты.

. . . мертвые его так были, к врагам он один бросился в атаку, вошел в массу войска и сам был задавлен до смерти (Malov, 1959, s. 28-29). “... onun ölüleri böyleydi, düşmanlara karşı tek başına saldırdı, kalabalık orduya girdi ve kendisi ölene kadar ezildi.”

KÇ 23 [?:s] *ükä: tusu: bola(y)ı:n tedi: Ülügi:, ança:, әрmiş әрінч. Yağı:qa:, yalñu:s, uplyu: tәgip uplu: kirip, özi:, qısğa:, kәrgäk bultı:* (Clauson ve Tryjarski, s. 1971).

... Ordumun bir yardımcısı olayım dedi. Kaderi böyle oldu. Düşmana karşı tek başına savaşa girdi, yenildi ve kısa bir ömürden sonra ruhu uçtu (kergek kuşu uçtu). (Clauson ve Tryjarski, 2017, s. 56).

KÇ 23 ... *ülügi ança әрmiş (ä)r(i)nç yagıqa yalñus opl(a)yu t(ä)gip, op(u)lu kirip özi kısğa k(ä)rg(ä)k boltı.*

“Nasibi öyle imiş ne yazık ki. Düşmana tek başına bir boğa gibi saldırıp, dikkatsizce (aralarına) girip/dalıp, ömrü kısa (: genç yaşta) öldü.” (Barutçu Özönder, 2000, s. 123).

KÇ 23 [...s] *ükä tusu bol[ayı]n tidi. Ülügi anca әрmiş әрінч: Yagıka yalñus oplayu tәgip, opulu kirip, özi kısğa kәrgäk boltı. “opul-: ileri atılmak”* (Tekin, 2003, s. 226, 250).

KÇ 23 ... ?*sūke tusw bolayın tēdi ūlŵyī anca ermiş erinc yağıqa yal^ñus wplayw teyip wplw kirip opulu kirip özi qıs[°]ya kerçek bwldı*

“orduya yararlı olayım, -dedi. Talihi öyle imiş [yazılmış] belki. Düşmana karşı tek başına öküz gibi saldırıp ?? (arasına) girip, kendi çabucak öldü.” (Berta, 2010, s. 28, 35).

KÇ D 23*sūke : tuso bolayın : tēdi : ūlūgi : anca : ermiş erinç : yağıka : yalıñus : oplayu tegip : opulu kirip : özi : kışga : kerçek boltı...*

“.....orduya yardım edeyim dedim. Bölüğü o kadarmış. Düşmana tek başına boğa gibi hücum edip, aralarına daldıktan sonra kendisi kısa sürede öldürüldü.....” (Ölmez, 2015, s. 219, 222).

KÇ 23 ... *rūke : tusu bol(a)y(i)n : ödi : ūl(ü)gi : (a)nça (e)rm(i)ş (e)r(i)nç : y(a)ğıka : y(a)l(ı)ngus : opl(a)yu t(e)g(i)p : op(u)lu kir(i)p : özi qışga : k(e)rg(e)k boltı*

.....yardım edeyim. Zamanı, nasibi bu kadarmış şüphesiz. Düşmana / düşmanların arasına tek başına boğa gibi saldırarak girdiği için kendisi hemen / kısa süre içinde öldü. (Mert, 2015, s. 74, 79).

KÇ 23*s]ūkā : tusu bol[ayı]n : tidi : ūlūgi ança ermiş erinç y(a)ğıka : y(a)lñus : opl(a)yu t(ä)gip : op(u)lu kir(i)p : özi : kışga : k(ä)rg(ä)k boltı*

“orduya faydalı olayım, dedi. Kısmeti o kadarmış kuşkusuz. Düşmana yalnız (olarak) boğa gibi atılıp hamle yapıp saflar arasına girip hemen vefat etti. (Şirin, 2016, s. 110, 647, 744).

KÇ D 11 (23) <...> *sūke tuso bolayın tēdi ūlūgi anca ermiş erinç yağıka yalıñus oplayu tegip opulu kirip özi kışga kerçek boltı*

“orduya yararlı olayım, dedi. (Hayattaki) nasibi bu kadar imiş elbette. Düşmana yalnız atak yapıp, saldırıp ileri atılarak girince kendisi öldü.” (Aydın, 2017, s. 138).

Ö I 1 *wp(u)lu (ä)rd(i)m irgü : q(a)ça*

“tam devriliyor idim, İrgü’de at koştururken (Barutçu Özönder, 2000, s. 122).

O I(A) 1 *oplayu ärdim ärgü qaça ...*

“saldırıp peşinden düştüm ben (orada) bulunanlar (?) kaçınarak... (Bold, 2006, s. 265).

O I 1 *uran ärdämi ärgü qatı*

“Uranlı ve erdemli cesur(dur)” (Batulga, 2019, s. 90).

Yukarıdaki satırlarda görüldüğü üzere *opul-* sözcüğü, *opulu kir-* ve *opulu är-* (?) söz gruplarının içerisinde asıl fiil göreviyle ve yazıt kahramanının ilgili yerde yaptığı eylemin niteliğini belirtir durumda kullanılmıştır. Sözcük Küli Çor yazıtında Türkologlar tarafından genel olarak bağlama bakılarak ve önceki ifade olan *oplayu teg-* söz grubunun devamı niteliğinde bir hücum şekli olarak ancak bazı farklılıklarla anlamlandırılmıştır. Örük/Oruk yazıtında ise Barutçu Özönder *opulu erdim* ifadesini “tam devriliyordum” şeklinde anlamlandırmıştır (2000, s. 122). Sözcüğe müstakil olarak Orkun “etrafını sarmak; çevirmek” (2011, s. 824), Tekin “ileri atılmak” (2003, s. 250), Ölmez “kısa sürede yapmak, hemencecik yapmak” (2015, s. 356), Mert “delmek, girmek, yıkmak” (2015, s. 152), Şirin “ileri atılmak; savaşta ileri atılmak, hamle yapmak” (2016, s. 737), Aydın “ileri atılmak” (2017, s. 163) anlamını vermiştir.

2. Sözcüğün Etimolojisi ve Sözcüğe Yeni Bir Anlamlandırma Önerisi

Clauson, etimoloji sözlüğünde *opul-* sözcüğünün açıklaması için *uvul-* sözcüğüne yönlendirir. Nadir görülen ve şu ana kadar transkripsiyonu *opul-* olarak yapılan sözcüğün *op-* eyleminin edilgen biçimi olabileceğini belirtir. Ancak “yutmak, yudumlamak”

anlamındaki *op-* eyleminin anlamının Küli Çor yazıtındaki metin bağlamına uygun olmadığını belirtir. *opul-* sözcüğünün transkripsiyonunun *uful-* olarak yapılması ve bu sözcüğün ikincil biçimi olarak alınması gerektiğinin daha uygun olduğunu, sözcüğün kökünün ise *uv-* “ezilmek, ufalmak, küçük parçalara ayrılmak”¹ olduğunu ifade eder. Clauson ayrıca sözcüğün Küli Çor yazıtında *at opulu/ufulu*¹ biçiminde 19. satırda da geçtiğini belirtir ve bu ifadeye “atı ezilince (düşünce)” anlamını verir (1972, s. 10). *opul-* sözcüğünün transkripsiyonunun *uful-* olarak yapılması düşüncesine katılmıyoruz. Çünkü *f* sesi Türkçenin aslî seslerinden değildir yalnızca yansıma sözcüklerde ve yabancı dillerden alınan sözcüklerde görülür. Ana Türkçede bulunmayan bu sese Türk runik metinlerinde de rastlanılmaz (Aşçı, 2010, s. 271). Ayrıca sözcük için Clauson’un “ezilmek, ufalmak” anlamı düşüncesinin metnin bağlam anlamına uygun olmadığını düşünerek bu öneriyi katılmıyoruz.

Hamilton, “*Opla-/Yopla-, Uf-/Yuf-*” eylemleri üzerine yazmış olduğu makalesinde *opulu* sözcüğünün Küli Çor yazıtında 19. ve 23. satırda olmak üzere iki kez geçtiğini ve Clauson gibi bu sözcüğün *-f-* varyantlı olarak *ufulu* (*uful-* / *uvul-*) biçiminde okunması taraftarı olduğunu belirtir. Ancak Hamilton, Clauson’un *uful-* “ezilmek” sözcüğü üzerinden ilgili satırlardaki “savaş sırasında ezilen at imgesi” anlamlandırmasını mantıksız bulur. Sözcüğün Tonyukuk yazıtında ve Divânu Lugatî’t-Türk’te geçen *yuful-* “yuvarlanmak” sözcüğüyle ilişkili olduğunu düşünür ve sözcük başındaki *y-*’de bir nöbetleşme olduğunu belirtir. Bu doğrultuda Hamilton, Küli Çor yazıtı 19. satırdaki *at ufulu* ifadesine “at yuvarlanınca”, 23. satırdaki *ufulu kirip özi qısqa kârgâk boltı* ifadesine “(savaşa) girerken yerde yuvarlanarak ömrü kısaldı, tükendi” anlamını vermiştir. (1974, s. 115-117). Hamilton’un *opul-* sözcüğü üzerinden düşündüğü “savaş sırasında yuvarlanmak” imgesine metnin bağlam anlamına uygun olmadığı için katılmıyoruz. Şayet *opul-* sözcüğü metinde “yuvarlanmak” anlamı taşısaydı *kir-* yardımcı eylemi ile değil de başka bir yardımcı eylemle veya yardımcı eylemsiz tek başına zarf-fiil ekiyle (*opulu* “yuvarlanarak”) kullanılırdı.

Barutçu Özönder, *opul-* sözcüğünün çağdaş Uygur Türkçesinde bulunan *opul-topul* “çabuk, acele, hızlıca, telaşlı”, *opulu-topulu* “acele, çarçabuk, üstünkörü” anlamındaki ikilemeli zarflar ile ilişkili olduğunu ve sözcüklerin aynı kökten türediğini belirtir. Buradaki anlamlara dayanarak Örük I yazıtındaki *opulu erdim* ifadesine “tam devriliyordum”, Küli Çor yazıtı 23. satırdaki *opulu girip* ifadesine ise “dikkatsizce (aralarına) girip/dalıp” anlamını verdiğini belirtir (2000, s. 122-123). Uygurca *opul-topul* “çabuk, acele, hızlıca, telaşlı” ikilemesindeki *opul* sözcüğünün kökü, *op* “nefes” / *op-* “nefes almak” (Wilkens, 2021, s. 512) sözcüğüdür ve “nefes nefese iş yapmak, acelecilik ve hızlılık” anlamı belirttiğinden muhtemelen ikilemeye “çabuk, acele, hızlıca, telaşlı” anlamı verilmiştir. Küli Çor yazıtı 23. satırda Barutçu Özönder’in *opulu* sözcüğünün “hızlıca” anlamından yola çıkarak *opulu kirip* ifadesine verdiği “dikkatsizce (aralarına) girip/dalıp” anlamı mantıklı ve metnin bağlamıyla uyumlu görünmektedir. Barutçu Özönder’in Örük I yazıtında *opulu erdim* ifadesine ise “tam devriliyordum” anlamını vermesi, kendisinin belirttiği *opul-topul* “çabuk, acele, hızlıca, telaşlı” ve *opulu-topulu* “acele, çarçabuk, üstünkörü” ikilemeli zarfların anlamıyla dolaylı bir ilişkilendirme olması yönüyle biraz düşündürücü görünmektedir.

¹ Türkologlar Küli Çor yazıtı 19. satırdaki bu ifadeyi genel olarak *topulu* biçiminde okumuşlardır (Tekin, 2003, s. 226; Berta, 2010, s. 27; Ölmez, 2015, s. 219; Mert, 2015, s. 71; Şirin, 2016, s. 647; Aydın, 2017, s. 137).

F. Özkan ve İ. Özkan, “*oplayu tegmek* ve *opulu kirmek*” ifadeleri üzerine yazmış oldukları makalede *opla-* ve *opul-* sözcüklerinin köklerinin aynı sözcük olduğunu belirtmiştir. Onlara göre, bu sözcükler *yap* isim kökünden *op* “tam, tamamen, bütünüyle, eksiksiz, hatasız, kusursuz” şekline dönüşen bir kökten türemiştir (*yap / ap > yop / op*). *yap* sözcüğündeki “a” sesi, “p” sesinin etkisiyle gerileyici benzeşmeye uğrayarak yuvarlaklaşmış ve “o” sesine dönüşmüştür. Özkan, sözcük başındaki “y” sesinin ise Türk dilinde problemli bir unsur olduğunu, asli ses mi veya ikincil mi olduğunun tartışmalı bir konu olduğunu ve bazı durumlarda da düştüğünü belirtir. Bu açıklamalar doğrultusunda Özkan, *oplayu teg-* ifadesine “tam isabetle, hedefe tam vurarak hücum etmek”; *opulu kir-* ifadesine ise “gözünü bile kırpmadan, kararlılıkla, dosdoğru düşmanın içine dalmak” anlamını vermiştir (2017, s. 212-214). F. Özkan ve İ. Özkan’ın *opul-* sözcüğünün *op* “tam, tamamen, bütünüyle, eksiksiz, hatasız, kusursuz” kökünden türediği düşüncelerine katılmıyoruz. Küli Çor yazıtında sözcüğün geçtiği satırda (*yagıka yalhıs oplayu tegip opulu kirip* şeklinde belirtilen) düşmana yapılan saldırı eylemi neticesinde yazıtın kahramanı hayatını kaybetmiştir (*özi kısga kergek bolıtı*). Dolayısıyla kahramanın saldırısı başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Bu yüzden, başarısızlıkla da sonuçlanabilecek bir eylem biçiminin “tam, tamamen, bütünüyle, eksiksiz, hatasız, kusursuz; tam isabetle, hedefe tam vurarak; kararlılıkla, dosdoğru dalmak” anlamlarında bir sözcükle karşılanabileceğini düşünmüyoruz.

Karaman, Orhon yazıtlarında ileri ögeler konulu çalışmasında *opla-* sözcüğünün “ileri atılarak saldırmak”, *opul-* sözcüğünün de “ileri atılmak” anlamında olduğunu ve bu sözcüklerin *op* yansıma sesinden türediğini belirtir (2021, s. 189-190). *opla-* sözcüğünün kökünün *op* “iç çekiş, derin nefes” yansıma kökü olduğu fikrini daha önce Tekin (2003, s. 88) ve Clauson-Tryjarski (1971, s. 21-22) belirtmiştir. Tekin ayrıca sözcüğün Kırgız Türkçesindeki *opton-* “kendini tutamamak, fırlamak, atılmak” sözcüğüyle ilişkili olduğunu belirtir (2003, s. 88). Karaman, *opul-* sözcüğünün *opla-* sözcüğüyle yaklaşık anlama geldiğini belirterek *opul-* sözcüğünün de *op* yansıma kökünden türediğini ileri sürer. *opul-* sözcüğündeki +*l-* ekinin Eski Türkçenin söz yapımında seyrek görülen bir addan eylem türeten yapım eki olduğunu belirtir (2021, s. 189-190). Karaman’ın *opla-* ile *opul-* sözcüklerinin yaklaşık anlamı karşılamasından dolayı aynı kökten türediği düşüncesine katılmıyoruz. Daha önce belirttiğimiz üzere F. Özkan ve İ. Özkan da bu sözcüklerin aynı kökten türediğini belirtmişti. Sözcüklerin Küli Çor yazıtı 23. satırda peş peşe yer alması ve köklerinin aynı seslerden oluşması araştırmacıları bu düşünceye yöneltmiş olsa gerek. Oysa *opla-* sözcüğü ile *opul-* sözcüğü farklı köklerden türeyen sözcüklerdir. *opla-*² sözcüğü *op* adından, *opul-* sözcüğü ise *op-* eyleminden türemiştir.

² Makalenin konusu *opul-* sözcüğü olduğundan, *opla-* sözcüğüyle ilgili asıl metin içinde değinmediğimiz diğer düşünceler de şunlardır: Thomsen, *opla-* eyleminin içinde bulunduğu *oplayu teg-* ifadesini *teg-* “hücum etmek” eylemi üzerinden açıklamış ve *oplayu* sözcüğü üzerinde durmamıştır (1893, s. 156’dan akt. Özkan, 2017, s. 207). Clauson ve Tryjarski *oplayu teg-* ifadesine “sabırsızlıkla hücum etmek” anlamını vermiştir. İfadenin Osmanlı Türkçesinde bulunan “sabırsız davranmak” anlamında kullanılan “*uf*” yansıma sözcüğünden türediğini ve *ofla-* / *uf-la-* “acıyla bağırarak” sözcükleriyle ilişkili olduğunu belirtmiştir (1971, s. 21-22). Türkçede *of* yansıma sözcüğü genel olarak sıkınlık, bunalımlılık, rahatsızlık gibi durumlarda olumsuz duygu ve düşüncelerin dışı yansıması olarak kullanıldığından, yazıt kahramanının saldırı biçimini anlatan ve çoğunlukla neticesi başarıyla sonuçlanan bir durum için kullanılması bize göre pek uygun

Bize göre *opul-* sözcüğü; Çağdaş Karakalpak Türkçesindeki *opır-* “kırdırmak; koparmak; alt-üst etmek, dağıtmak”, *opırl-* “kırılmak, bozulmak, koparılmak; küçülmek, azalmak” (Uygur, 2019, s. 428); Kırgız Türkçesindeki *opur-* “alt-üst etmek, tahrip eylemek, havaya uçurmak, patlatmak”, *opurul-* “tahrip olunmak, alt-üst edilmek”, *opur* “arbede, karışıklık”, *opat* “tahribat, helak” (Yudahin, 2011, s. 598); Kazak Türkçesindeki *opır-* “kırmak, yıkmak, bozmak”, *opırl-* “kırılmak, yıkılmak, bozulmak” (Kenesbayoğlu vd., 1984, s. 211); Nogay Türkçesindeki *opır-* “parçalamak, yıkmak”, *opırat-* “yıkmak, dağıtmak, harap etmek” (Baskakov, 1963, s. 249); Özbek Türkçesindeki *opır-* “bozmak, yıkmak, patlatmak”, *opırl-* “bozulmak, yıkılmak” (www.webtran.ru.com); Uygur Türkçesindeki *opur-* “kırmak, delmek, gedik açmak” (Necip, 2013, s. 297) sözcükleriyle aynı kökten türemiş ve bu sözcüklerle doğrudan ilişkilidir. Ayrıca sözcük; tarihî Türk dili yazmalarından Eski Uygur Türkçesi metinlerinde geçen *opra-* “bozulmak, yıkılmak, çökmek, çürümek; patlamak, yarılmak”, *oprak* “(bina, şehir) yıkılmış, yıkık; yırtık pırtık bir şey, lime lime, eskimiş; takatsiz; harabe; kötü ve kırık” (Wilkins, 2021, s. 512-513); Dîvânü Lugâtî’t-Türk’tе geçen *opra-* “eskimek, yıpranmak”, *oprak* “yıpranmış”, *opraş-* “yıpranmaya başlamak, yıpranmak”, *oprat-* “yıpratmak” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2015, s. 776-777); Kutadgu Bilig’de geçen *opra-* “eskimek, yıpranmak”, *oprak* “eskimiş, yıpranmış” (Eker, 2015, s. 781-782); Kısasü’l-Enbiya’da geçen *opra-* “eskimek, yıpranmak”, *oprak* “yıpranmış, işe yaramaz, mahvolmuş” (Ata, 2019, s. 805); Mukaddimetü’l-Edeb’de geçen *opra-* “çürümek, dağılmak” (Yüce, 2014, s. 163); Kutb’un Hüsrev ü Şirin’inde geçen *opra-* “yıpranmak,

görünmemektedir. Hamilton, *oplayu teg-* ifadesindeki *opla-* eyleminin kökeninin Dîvânü Lugâtî’t-Türk’tе geçen *yâb yûb* (~*yab yub*) “hile, düzen, oyun, aldatma” sözcüğü olduğunu ve Çağdaş Altay, Abakan ve Tuva lehçeleri ile Moğolcada bulunan “kurnazlık, oyun, hile, strateji, kaçamak” anlamındaki *op* sözcüğünden türeyen *opton-* (*oplan-*), *optug* (*oplug*) sözcükleriyle ilişkili olduğunu belirtir. Bu düşüncelerden hareketle Hamilton, *oplayu teg-* ifadesinin “düşmana karşı hileye ve kurnazlığa başvurarak zafer elde etmek” anlamını karşıladığını belirtir (1974, s. 112). Demirbilek de, Hamilton’un fikrine çok benzer şekilde *opla-* sözcüğünün Moğolcada bulunan *ob* “hile, yalan, dolandırıcılık; düzen, oyun” sözcüğü ile ilişkili olduğunu belirtir (2017, s. 32) Hamilton’un bu düşüncelerine katılmıyoruz. Çünkü *oplayu teg-* ifadesi yazıtlarda (KT D 32, 36, KT K 2, 3, 4, 5, 5, KÇ 5, 10, 11, 15, 19, 23) bahsi geçen kişinin, düşmanları alt etmek için kahramanca saldırıları anlatılırken kullanılmıştır. Dolayısıyla bir kişinin savaş meydanında gösterdiği kahramanlıklar anlatılırken “düşmana karşı hileye ve kurnazlığa başvurarak zafer elde etmek” anlamı taşıyan sözcüklerle ifade edilmeyeceğini düşünüyoruz. Sertkaya, *opla-* sözcüğünün kökünü Dîvânü Lugâtî’t-Türk’tе geçen *op* “Harman döğmek için koşulan öküzlerin ortasındaki kılavuz öküz, Arguca” sözcüğü olduğunu ve ifadenin “düven öküzü gibi saldırdı” anlamında olabileceğini belirtir (1984, s. 369-375). Aydın, bu fikrin daha önce W. Bang tarafından dile getirildiğini; bir hücum biçimini anlatan, savaşta ani saldırı gerektiren bir durumun ağır ve yavaş hareket eden bir hayvanla özdeşleştirilmesinin pek mümkün görünmediğini belirterek Bang’in ve Sertkaya’nın düşüncelerine katılmaz. Ona göre *oplayu teg-* ifadesinde asıl olan, hayvanın gücü veya ağırlığından çok, onun ani saldırı özelliği taşıyor olmasıdır ve bu bakımdan ifade *opla-*, *hopla-* “ani hareket etmek, bir şeye doğru atılmak” eylemi ile ilişkilidir (2018, s. 178). Bu konuda biz de Aydın gibi düşünmekteyiz. Son olarak M. Erdal, Küli Çor yazıtı 23. satırdaki hem *oplayu* hem de *opulu* sözcüklerini Thomsen ve Wulff’un yayımlanmamış malzemelerine dayanarak *oplanu* biçiminde okumuş ve sözcüklerin açıklanmasına dair Clauson’a ve Sertkaya’ya atıfta bulunmuştur. Yazıtta sözcüklerin geçtiği bölümü *yagıka yalnus, oplanu tægip, oplanu kirip, özi kışga kargäk bolıu* biçiminde okumuştur (1991, s. 608-609).

eskimek”, *oprat-* “eskitmek, yıpratmak” (Hacıeminoğlu, 2000, s. 362, 182); Nehcü’l-Feradis’tе geçen *oprak* “eskimiş, yıpranmış” (Ata, 2014, s. 331); Tarihi Kıpçak Türkçesi Sözlüğü’nde bulunan *oprak* “yıpranmış” (Toparlı, Vural ve Karaatlı, 2007, s. 205); Eski Anadolu Türkçesi Sözlüğü’nde bulunan *obar-* “eskitmek, yıpratmak”, *obrul-* “sarsılmak; yerin çökmesi”, *obur-* “çöktürmek, sarsmak” (Kanar, 2018, s. 509); Çağatay Türkçesi Sözlüğü’nde bulunan *opra-* “eskimek”, *oprak* “paçavra” (Ünlü, 2013, s. 864) sözcükleriyle de aynı kökten türemiş ve bu sözcüklerle de ilişkilidir.

opul- sözcüğü ve onunla ilişkili olarak yukarıda belirtilen sözcüklerin kökü *op-* eylemi olmalıdır. Bu sözcüklerin anlamlarına bakıldığında *op-* kökü genel olarak “kırmak, alt-üst etmek, dağıtmak, bozmak, tahrip etmek, yıkmak” temel anlamlarının yanında; “eskimek, yıpranmak, çürümek” yan anlamlarını da karşılıyor olmalıdır. Tarihi Türk dili metinlerinde ve çağdaş Türk lehçelerinde bir *op-* kökü bulunmaktadır ancak şu anlamları karşılamaktadır: Kâğıda yazılmış runik harfli metinlerden U 5 No.lu Yazma Parçası’nda *op-* “yutmak, yudumlamak” (Yıldırım, 2017, s. 341), Eski Uygur Türkçesi metinlerinde *op-* “yutmak; nefes almak” (Wilkens, 2021, s. 512), Dîvânü Lugâtî’t-Türk’tе *op-* “(su vb. şeyleri) içmek üzere dudağına dayamak” (Ercilasun ve Akkoyunlu, 2015, s. 776), Kutadgu Bilig’de *op-* “yutmak, içmek” (Eker, 2015, s. 781), Mukaddimetü’l-Edeb’de *op-* “(höpürdeterek) içmek” (Yüce, 2014, s. 163), Eski Anadolu Türkçesi Sözlüğü’nde *ob-* “içine çekmek, emmek” (Kanar, 2018, s. 509), Çağatay Türkçesi Sözlüğü’nde *op-* “kapamak” (Ünlü, 2013, s. 864), Kazak Türkçesinde *op-* “yutmak, imha etmek, yok etmek” (Kenesbayoğlu vd., 1984, s. 208), Kırgız Türkçesinde *op-* “nefes almak, solumak” (Çankaya, 2014, s. 424), Kazan Tatar Türkçesinde *up-* “yarılmak, çökmek; oburca yemek, hepsini ağzına almak” (Öner, 2015, s. 516), Başkurt Türkçesinde *up-* “emip içe çekmek, emerek içine çekmek” (Özşahin, 2017, s. 660), Nogay Türkçesinde *op-* “emmek, yutmak” (Baskakov, 1963, s. 239), Yakut Türkçesinde *op-* “ağza almak, ağza koymak, yutmak” (Pekarskiy, 1928, 3039’dan akt. Yıldız, 2015, s. 363), Yeni Tarama Sözlüğü’nde *op-/ob-* “somurup yutmak” (Dilçin, 1983, s. 159). Bu örnekler dikkate alındığında *op-* kök sözcüğüne dair şu iki ihtimal ortaya çıkmaktadır:

Birincisi, *op-* biçiminde biri “kırmak, alt-üst etmek, dağıtmak, bozmak, tahrip etmek, yıkmak” anlamlarını, diğeri ise “yutmak, yutmak üzere ağza almak, emmek, emip içe çekmek” anlamlarını karşılayan iki farklı sesteş kök bulunmaktadır. İkincisi ise, bu farklı anlamlardaki *op-* eylemi, “bir nesne yutulmadan önce ağza alınıp çiğnenmek suretiyle ağızda kırılır, alt-üst edilir, dağıtılır, bozulur, tahrip edilir” düşüncesinden hareketle aslında aynı sözcüktür ama anlam zenginliğiyle farklı durumları karşılamak için de kullanılmış olmalıdır. *op-* eyleminin çağdaş Kazak Türkçesi sözlüğünde “yutmak; imha etmek, yok etmek” (Kenesbayoğlu vd., 1984, s. 208), Kazan Tatar Türkçesi sözlüğünde de “yarılmak, çökmek; oburca yemek, hepsini ağzına almak” (Öner, 2015, s. 516) anlamlarında tanıklanması bize göre yukarıda belirttiğimiz ikinci ihtimali kuvvetlendirir niteliktedir.

opul- sözcüğündeki *u* sesi yardımcı ses, *-l-* eki ise Clauson’un da daha önce belirttiği gibi (1972, s. 10) sözcüğe edilgenlik işlevi katan bir fiilden fiil yapım ekidir³. Burada ek

³ Bilindiği üzere *-(l)l-* eki eklendiği file bağlama göre edilgenlik veya dönüşlülük işlevi katmaktadır (Hunutlu, 2020, s. 1068). Ergin (1972, s.193), Gencan (1979, s. 339), Bilgegil (1982, s. 279) ve Ediskun (1988, s.223) bir fiilin edilgenlik mi dönüşlülük mü ifade ettiğini ayırmak için temel ölçütün anlam olduğunu belirtmektedir (Yılmaz, 2001, s. 258). *opul-* sözcüğünün geçtiği satırların bağlamına bakıldığında, failin belirsizliğinden dolayı *-l-* eki burada edilgen çatı ekidir.

sözcüğe, kökün karşıladığı anlamın başka bir etkenden etkilenilerek ortaya çıktığı anlamını vermektedir. Yani *op-* eyleminin “kırmak, alt-üst etmek, dağıtmak, bozmak, tahrip etmek, yıkmak; yutmak, ağza almak, emmek” anlamı *-l-* ekinin eklenmesiyle “kırılmak, alt-üst edilmek, dağılmak, bozulmak, tahrip edilmek, yıkılmak; yutulmak, ağza alınmak, emilmek” anlamına dönüşmüştür. Bu noktada, *opul-* sözcüğünün geçtiği Küli Çor yazıtı 23. satıra baktığımızda *oplayu tegip opulu girip* ifadesinden önce bulunan *yalhus* “yalnız” sözcüğü dikkati çekmektedir. *oplayu teg-* ifadesi eski Türk runik metinlerinde Kül Tigin yazıtı Doğu yüzü 32, 36, Kuzey yüzü 2, 3, 4, 5, 5 ve Küli Çor yazıtı 5, 10, 11, 15, 19, 23. satırlar olmak üzere toplam on üç yerde geçmektedir. Kahramanın mücadelelerinin açıklanması ve tasvirinde sıklıkla kullanılan *oplayu teg-* ifadesine Türkologlar, genel olarak “ileri atılarak saldırmak (bir saldırı çeşidi)” anlamını vermiştir. Küli Çor yazıtı 23. satır haricinde, ifadenin geçtiği diğer satırlara bakıldığında *oplayu tegip* biçiminde ifade edilen saldırı neticesinde yazıtta bahsi geçen kahraman her zaman başarılı olmuş, düşmanları yaralamış, öldürmüş veya tutsak etmiştir. Ancak Küli Çor yazıtı 23. satırda yazıt kahramanı *oplayu tegip opulu kirip* biçiminde ifade edilen saldırı neticesinde başarısız olmuş ve bu durum *özi kısa kergek boltı* “kendisi öldü” biçiminde ifade edilmiştir. Bu satırın diğer on iki satırdan farkı *oplayu tegip* ifadesinin öncesinde *yalhus*, sonrasında ise *opulu kirip* sözcüklerinin bulunmasıdır. Diğer satırların hiçbirinde bu sözcükler yoktur. Buradan şu sonuç çıkarılabilir: Yazıttaki kahraman yalnız bir şekilde ileri atılarak saldırdığında kırıldığı / alt-üst edildiği / dağıtıldığı / bozulduğu / tahrip edildiği / yıkıldığı için başarısız olmuş ve ölmüştür. Bu sonuç üzerinde satırdaki *yalhus* “yalnız” sözcüğünün etkisi olduğu görülmektedir. Çağdaş Karakalpak Türkçesinde bulunan ve söz konusu *opul-* sözcüğüyle ilişkili olduğunu düşündüğümüz *opırl-* sözcüğünün “kırılmak, bozulmak, koparılmak” anlamlarının yanında “küçülme, azalmak” sözcüklerini de taşıması yazıttaki *yalhus* “yalnız” sözcüğünün satıra kattığı anlamı destekler niteliktedir. Çünkü düşmana karşı yalnız saldırı yapılırken nicelik olarak bir küçülme ve bir azalma söz konusudur.

Yukarıda yapılan açıklamalar doğrultusunda Küli Çor yazıtı 23. satırdaki ...*yagıka yalhus playu tegip opulu kirip özi kısa kergek boltı* tümcesine “düşmana yalnız saldırıp **kırılarak / bozularak / tahrip olunarak girince** kendisi öldü” anlamı verilebilir. Örük/Oruk yazıtı 1. satırda bulunan ve Barutçu Özönder’in *opulu erdim irgü kaça* biçiminde okuduğu ifadeye ise “**yıkılıyordum / bozuluyordum / alt-üst ediliyordum / kırılıyordum** İrgü’de kaçarken” anlamı verilebilir.

Sonuç

Bu çalışmada, eski Türk yazıtlarında geçen *opul-* sözcüğünün etimolojisi incelenmiş, sözcük üzerine daha önce belirtilen görüşler değerlendirilmiş ve farklı bir etimoloji görüşü öne sürülmüştür. İnceleme neticesinde sözcüğe ve sözcüğün yazıtlarda geçtiği satırlara yeni bir anlamlandırma önerisinde bulunulmuştur.

Buna göre *opul-* sözcüğü; çağdaş Türk lehçelerinde bulunan *opır-* / *opur-* “kırdırmak; koparmak; alt-üst etmek, dağıtmak, tahrip eylemek; bozmak; parçalamak; gedik açmak”, *opırl-* / *opurul-* “kırılmak, bozulmak, koparılmak; alt-üst edilmek, tahrip olunmak; küçülme, azalmak”, *opırat-* “yıkmak, dağıtmak, harap etmek” sözcükleriyle aynı kökten türemiş ve bu sözcüklerle ilişkilidir. Ayrıca sözcük, tarihi Türk dili metinlerinde geçen *opra-* “bozulmak, yıkılmak, dağılmak, çökmek, çürümek; patlamak, yarılmak; eskimek, yıpranmak”, *oprak* “yıpranmış, (bina, şehir) yıkılmış, yıkık; yırtık pırtık bir şey, lime lime, eskimiş; takatsiz; harabe; kötü ve kırık; mahvolmuş”, *opraş-* “yıpranmaya başlamak, yıpranmak”, *oprat-* “yıpratmak”, *obar-* “eskitmek, yıpratmak”, *obrul-*

“yıpranmak, sarsılmak; yerin çökmesi” sözcükleriyle de aynı kökten türemiş ve bu sözcüklerle de ilişkilidir.

opul- sözcüğü ve onunla ilişkili olarak yukarıda belirtilen sözcüklerin kökü *op-* eylemi olmalıdır. Bu sözcüklerin anlamlarına bakıldığında *op-* kökü genel olarak “kırmak, alt-üst etmek, dağıtmak, bozmak, tahrip etmek, yıkmak” temel anlamlarının yanında; “eskimek, yıpranmak, çürümek” yan anlamlarını da karşılıyor olmalıdır. Tarihî Türk dili metinlerinde ve çağdaş Türk lehçelerinde bir *op-* kökü bulunmaktadır ancak şu anlamları karşılamaktadır: “yutmak, yudumlamak; içmek üzere ağza almak; kapamak; içine çekmek, emmek, somurup yutmak; nefes almak; imha etmek, yok etmek; yarılmak, çökmek; oburca yemek, hepsini ağza almak, ağza koymak”. Bu örnekler dikkate alındığında *op-* kök sözcüğüne dair şu iki ihtimal ortaya çıkmaktadır: Birincisi, *op-* biçiminde biri “kırmak, alt-üst etmek, dağıtmak, bozmak, tahrip etmek, yıkmak” anlamlarını, diğeri ise “yutmak, yutmak üzere ağza almak, emmek, emip içe çekmek” anlamlarını karşılayan iki farklı sesteş kök bulunmaktadır. İkincisi ise, bu farklı anlamlardaki *op-* eylemi, “bir nesne yutulmadan önce ağza alınıp çiğnenmek suretiyle ağızda kırılır, alt-üst edilir, dağıtılır, bozulur, tahrip edilir” düşüncesinden hareketle aslında aynı sözcüktür ama anlam zenginliğiyle farklı durumları karşılamak için de kullanılmış olabilir. *op-* eyleminin çağdaş Kazak Türkçesi sözlüğünde “yutmak; imha etmek, yok etmek”, Kazan Tatar Türkçesi sözlüğünde de “yarılmak, çökmek; oburca yemek, hepsini ağıza almak” anlamlarında tanıklanması bize göre ikinci ihtimali kuvvetlendirir niteliktedir.

opul- sözcüğündeki *u* sesi yardımcı ses, *-l-* eki ise sözcüğe edilgenlik işlevi katan bir fiilden fiil yapım ekidir. Burada ek sözcüğe, kökün karşıladığı anlamın başka bir etkenden etkilenilerek ortaya çıktığı anlamını vermektedir. Bu noktada, *opul-* sözcüğünün geçtiği Küli Çor yazıtı 23. satıra baktığımızda *oplayu tegip opulu girip* ifadesinden önce bulunan *yalhus* “yalnız” sözcüğü dikkati çekmektedir. *oplayu teg-* ifadesi eski Türk runik metinlerinde toplam on üç yerde geçmektedir. Küli Çor yazıtı 23. satır haricinde, ifadenin geçtiği diğer satırlara bakıldığında *oplayu tegip* biçiminde ifade edilen saldırı neticesinde yazıtta bahsi geçen kahraman her zaman başarılı olmuş, düşmanları yaralamış, öldürmüş veya tutsak etmiştir. Ancak Küli Çor yazıtı 23. satırda yazıt kahramanı *oplayu tegip opulu kirip* biçiminde ifade edilen saldırıda başarısız olmuş ve bu durum *özi kısa kergek boltı* “kendisi öldü” biçiminde ifade edilmiştir. Bu satırın diğer on iki satırdan farkı *oplayu tegip* ifadesinin öncesinde *yalhus*, sonrasında ise *opulu kirip* sözcüklerinin bulunmasıdır. Diğer satırların hiçbirinde bu sözcükler yoktur. Buradan şu sonuç çıkmaktadır: Yazıttaki kahraman yalnız bir şekilde ileri atılarak saldırdığında kırıldığı / alt-üst edildiği / dağıtıldığı / bozulduğu / tahrip edildiği / yıkıldığı için başarısız olmuştur ve ölmüştür. Bu sonuç üzerinde satırdaki *yalhus* “yalnız” sözcüğünün etkisi olduğu görülmektedir. Çağdaş Karakalpak Türkçesinde bulunan ve söz konusu *opul-* sözcüğüyle ilişkili olduğunu düşündüğümüz *opırl-* sözcüğünün kırılmak, bozulmak, koparılmak anlamlarının yanında “küçülmek, azalmak” sözcüklerini de taşıması yazıttaki *yalhus* “yalnız” sözcüğünün satıra kattığı anlamı destekler niteliktedir. Çünkü düşmana karşı yalnız saldırı yapılırken nicelik olarak bir küçülme ve bir azalma söz konusudur.

Yukarıda yapılan açıklamalar doğrultusunda Küli Çor yazıtı 23. satırdaki ...*yagıka yalhus oplayu tegip opulu kirip* *özi kısa kergek boltı* tümcesine “düşmana yalnız saldırıp kırılarak / bozularak / tahrip olunarak girince kendisi öldü” anlamı verilebilir. Örük/Oruk yazıtı 1. satırda bulunan ve Barutçu Özönder’in *opulu erdim ırgü*

*kaç*a biçiminde okuduğu ifadeye ise “**bozuluyordum / alt-üst ediliyordum / kırılıyordum / tahrir oluyordum**” İrgü’de kaçarken” anlamı verilebilir.

Kısaltmalar

- D: Doğu Yüzü bkz. (Aydın, 2017)
K: Kuzey Yüzü bkz. (Aydın, 2017)
KÇ: Küli Çor Yazıtı bkz. (Aydın, 2017)
KT: Köl Tegin Yazıtı bkz. (Aydın, 2017)
O: Oruk Yazıtı bkz. (Batulga, 2019)
Ö: Örük Yazıtı bkz. (Örük, 2000)

Kaynakça

- Aşçı, U. D. (2010). Alıntı seslerin Türkçedeki durumuna bir örnek: Kuzeybatı Kıpçak grubu Türk lehçelerinde /f/ sesi. *Modern Türklük Araştırmaları Dergisi*, 7(1), 269-294. <https://doi.org/10.5001/MTAD.7.2010.1.15>
- Ata, A. (2019). *Rabgûzî, Kısasü'l-Enbiya (peygamber kıssaları) giriş-metin-dizin* (1.bs.). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Aydın, E. (2014). Küli Çor Yazıtının Eski Türkçenin söz varlığına katkıları. *TÜBAR*, XXXV, 31-41. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/157169>
- Aydın, E. (2017). *Orhon yazıtları (Köl Tegin, Bilge Kağan, Tonyukuk, Ongi, Küli Çor)* (1.bs.). İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- Aydın, E. (2018). *Taş kazınan tarih Türklerin ilk yazılı belgeleri* (1.bs.). İstanbul: Kronik Yayınları.
- Barutçu Özönder, F. S. (2000). Eski Türk çağı kaya yazıtları: I. Örük yazıtı, II. Hangiday yazıtı, III. Arhanan yazıtı. *Kök Araştırmalar*, II/1, 121-133. Erişim adresi: http://www.koksav.org.tr/Yayinlar/KokArastirmalar/ka_II-1/kaII-1_o121.html
- Baskakov, N. A. (1963). *Nogaysko-Russkiy slovar*. Moskva: Gosudarstvennoe İzdatelstvo İnostrannih i Natsionalnih Slovary.
- Batulga, T. (2019). Oruk yazıtı. *Asya Araştırmaları Dergisi*, 1 (3), 87-100. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/778009>
- Berta, A. (2010). *Sözlerimi iyi dinleyin... Türk ve Uygur runik yazıtlarının karşılaştırmalı yayını* (E. Yılmaz, Çev.) (1. Bs.). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Bold, L. (2006). *Orhon biçgiin dursgal II*. Ulaanbaatar.
- Clauson, S. G., ve Tryjarski, E. (1971). The inscription at Ikhe-Khushotu, *Rocznik Orientalistyczny*. 34/1, 7-33.
- Clauson, S. G. (1972). *An etymological dictionary of pre-thirteenth-century Turkish*. Oxford: Clarendon Press.
- Clauson, S. G., ve Tryjarski, E. (2017). İhe Hüşötü yazıtı (Küli Çor)-I. (Dr. Mehmet Tütüncü, Çev.). *Düşünce ve Tarih*, Mayıs, 41-56. Erişim adresi: https://www.academia.edu/36834909/68_İhe_Hüşötü_Yazıtı_Küli_Çor_yazıtı_I_pdf
- Çankaya, S. (2014). *Kırgız sözlüğü* (1.bs.). İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınevi.

- Demirbilek, S. (2017). Orhon yazıtlarındaki oplayu tegmek deyimi üzerine. *JOTS*, 1/1, 28-35. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/276985>
- Dilçin, C. (1983). *Yeni tarama sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Eckmann, J. (tıpkıbasım), Tezcan, S., ve Zülfikar, H. (yayımlayanlar) ve Ata, A. (dizin-sözlük) (2014). *Nehcü'l-Ferâdis "uşmaqlarning açuq yolu" Maǧmūd bin 'Alī (birleştirilmiş bs.)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Eker, Ö. (2015). *Kutadgu Bilig dizini*. (Yüksek Lisans tezi). Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde.
- Ercilasun, A. B., ve Akkoyunlu, Z. (2015). *Kaşgarlı Mahmud, Dîvânu Lugâti't-Türk (giriş-metin-çeviri-notlar-dizin) (2. bs.)*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Erdal, M. (1991). *Old Turkic word formation: a functional approach to the lexicon*, I-II. Wiesbaden: Otto Harrassowitz.
- Hacıeminoğlu, N. (2000). *Kutb'un Hüsrev ü Şirin'i ve dil hususiyetleri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Hamilton, J. (1974). Opla-/yopla-, uf-/yuf- et autres formes semblables en turc ancien, *Acta Orientalia Academiae Scientiarum Hungaricae*. 28/1, 111-117. Erişim adresi: <https://www.jstor.org/stable/23657260?seq=1>
- <https://www.webtran.ru/translate/uzbek/from-russian/>. (erişim tarihi: 25.03.2024).
- Hunutlu, Ü. (2020). Dîvânu Lugâti't Türk'ten günümüze çatı türlerinde benzerlikler ve farklılıklar. *Karadeniz Araştırmaları*, XVII/68, 1035-1074. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/karadearas/issue/68618/1077339>
- Kanar, M. (2018). *Eski Anadolu Türkçesi sözlüğü* (2. bs.). İstanbul: Say Yayınları.
- Karaman, A. (2021). Orhon yazıtlarında ileri ögeler. *Dede Korkut Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 10/24, 168-215. <http://dx.doi.org/10.25068/dedekorkut412>
- Kenesbayoğlu, İ. K., Ahmedoğlu, F. Ş., Bolganbayoğlu, E., Canuzakoğlu, T., Çerkeş, G., Cubanoğlu, E., İmambayoğlu, A., Mahmudoğlu, A., Musaldayoğlu, E., Nurgaziyima, D., ve Tacimuratoğlu, A. (1984). *Kazak Türkçesi sözlüğü*. (H. Oraltay, N. Yüce, S. Pınar, Çev.). İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Yayını.
- Malov, S. Ye. (1959). *Pamyatniki drevnetyurkskoy pis'mennosti Mongolii i Kirgizii*. Moskva-Leningrad.
- Mert, O. (2015). *Köli Çor yazıtı ve anıt mezar kompleksi*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi Yayınları.
- Necip, E. N. (2013). *Yeni Uygur Türkçesi sözlüğü* (İ. Kurban, Çev.). (3. bs.). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Orkun, H. N. (2011). *Eski Türk yazıtları* (Birleştirilmiş 3. bs.). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ölmez, M. (2015). *Moğolistan'daki eski Türk yazıtları* (3. bs.). Ankara: Bilgesu Yayıncılık.
- Öner, M. (2015). *Kazan-Tatar Türkçesi sözlüğü* (2. bs.). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Özkan, F., ve Özkan, İ. (2017). Költigin ile Köl İç Çor yazıtlarında geçen oplayu tegmek ve opulu kirmek sözleri hakkında. Mehmet Öz ve Serhat Küçük (Ed.), *Türk Tarihçiliğinin Asırlık Çınarı Halil İnalcık'a Armağan* (s. 205-215). Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.

- Özşahin, M. (2017). *Başkurt Türkçesi sözlüğü* (1. bs.). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Sertkaya, O. F. (1984). Göktürk tarihinin meseleleri: Köl Tigin ve Köl-İç-Çor kitabelerinde geçen oplayu tegmek deyiimi üzerine, *Journal of Turkish Studies* 3, (Orhan Şaik Gökyay Armağanı), 2, 369-375.
- Stachowski, M. (2011). *Etimoloji*. Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Şirin, H. (2016). *Eski Türk yazıtları söz varlığı incelemesi* (1. bs.). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Tekin, T. (2003). *Orhon Türkçesi grameri* (2. bs.). İstanbul: Sanat Kitabevi.
- Toparlı, R., Vural, H., ve Karaatlı, R. (2007). *Kıpçak Türkçesi sözlüğü* (2. bs.). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Uygur, C. V. (2019). *Karakalpak Türkçesi sözlüğü* (1. bs.). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ünlü, S. (2013). *Çağatay Türkçesi sözlüğü* (1. bs.). Konya: Eğitim Yayınevi.
- Wilkens, J. (2021). *Handwörterbuch des Altuigurischen*. Göttingen: Universitätsverlag Göttingen.
- Yıldırım, F. (2017). *İrk Bitig ve Orhon yazılı metinlerin dili* (1. bs.). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Yıldız, H. (2015). *Eski Türkçe ile Yakutçanın sözvarlığının ünlüyle başlayan sözcükler bakımından karşılaştırılması*. (Doktora tezi). Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Yılmaz, E. (2001). Türkiye Türkçesinde ikili çatı sorunu ve bunun öğretimi ile ilgili meseleler. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, 49, 251-289. Erişim adresi: <https://tdkbelleten.gov.tr/tam-metin-pdf/673/tur>
- Yudahin, K. K. (2011). *Kırgız sözlüğü* (A. Taymas, Çev.). (Birleştirilmiş 1. bs.). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Yüce, N. (2014). *Mukaddimetü'l-Edeb, Hıvārizm Türkçesi ile tercümeli Şuşter nüshası* (3. bs.). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.